

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v63i0.12>

УДК: 321.013:926.6

Мамонтова Е. В.* (НУ «ОЮА»)

**ДЕРЖАВНА СИМВОЛІКА ЯК ІНДИКАТОР
ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ
(НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ
ТА КАЗАХСТАНУ)**

**THE STATE SYMBOLS AS AN INDICATOR
OF POLITICAL DEVELOPMENT
(ON THE EXAMPLE OF CENTRAL ASIA
AND KAZAKHSTAN)**

***Ella Mamontova** – Doctor of Political Science, Professor, Political Theories Department, National University “Odesa Law Academy” (23, Fontanska Doroha St., Odesa, Ukraine).

Abstract

The paper outlines the role and place of state symbols in the state-building process. On the example of Central Asia and Kazakhstan, it examines the stages of symbolic sovereignty in the young states of the former Soviet Union, and based on coverage and comparison of their specificity reveals the interdependence of political and socio-cultural determinants of social development. The role of symbolism in the process of gaining independence is shown. Each symbol as an attribute of state sovereignty is characterized. The flag, emblem, motto, and anthem, perform their special mission and together they create a holistic semantic text, embedded in the discourse of politics. As the most elaborated ideological manifesto of the universal principles of the national and state ideology, the anthem complements the metaphorical and interpretive nature of the abstract symbolism of the flag and emblem and, together with them, creates a symbolic attributive complex of the state that acquires the properties of systematicity. This symbolic complex of attribution is the formation of a sign character. It is transformed along with changes in the spiritual priorities, values of society and reflects the systemic transformations in its political sphere, defining a trajectory of political development.

This thesis is confirmed by the processes of state self-determination of post-Soviet countries. Their trajectory was determined by the adoption of the Declarations

on sovereignty and independence, the change of the official name of the country, the acquisition of new symbols of state sovereignty, the adoption of the Constitution. However, in each region, these processes had their own specifics.

In particular, the specificity of the attributive consolidation of independence in the republics of Central Asia and Kazakhstan was the appeal to Muslim symbols against the background of the lack of a European heraldic tradition. The symbolic process in these countries has not been actualized in a broad civil debate. It took place under the patronage of the state and reproduced a mobilization model, more typical for the Soviet political culture. New symbols of independence have not become subjects of political discourse, but have played the role of signs that only fixed the status quo. Such a model of the formation of a symbolic complex of attribution suggests making it an instrument of legitimizing an authoritarian political regime. This observation is fully confirmed by the vector of political development of most countries in the region, which remains unchanged over the past decades.

Keywords: *state symbols, state-building process, political development, sovereignty, Central Asia, Kazakhstan.*

Постановка проблеми. Як показує розвиток історичних подій, системні трансформації завжди позначаються на символічній сфері суспільства. Так, у процесах державного самовизначення серед індикаторів цих перетворень належне місце займає державна символіка, яка через фіксацію змін у національно-державному символічному просторі, закріплює державний суверенітет. Саме тому, одним з перших кроків, що прямують за актом проголошення незалежності, стає її відтворення у нових символах – атрибутах державного суверенітету. Дане положення наочно підтверджує й державотворчий досвід країн пострадянського простору.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей символічної атрибуції державного суверенітету як чинника політичного розвитку.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Розпад СРСР, і, як наслідок, поява нових державних утворень з одного боку, та повернення до національних витоків і державницьких традицій, з іншого, призвели до кардинального перегляду концептуальних підходів та основ геральдичної справи в цілому. Процес Перебудови викликав зростання інтересу громадськості, політиків та вчених до відродження історичних національних традицій у сфері символіки, що не могло не позначитися на активізації дослідницьких пошуків у даному напрямку.

Майже поверховий огляд тематичних монографій, довідників, словників, наукових статей та публікацій науково-популярного характеру, що побачили світ у період кінця 1980-х – початку 1990-х рр. на терени колишнього СРСР дозволяє виділити декілька дослідницьких напрямків у межах зазначеної проблеми. Це, по-перше, повернуті у науковий обіг класичні хрестоматійні праці з основ геральдики (Ю. Арсеньєв, П. Вінклер, А. Лакієр, М. Пастуро, Д. Санті-Мадзіні та ін.). В Україні знаковою подією у цьому аспекті стала реабілітація фундаментального видання «Малоросійський гербовник» В.К. Лукомського та В.Л. Модзалевського (Лукомской, 1993). По-друге, це змістовні видання довідкового характеру, які вже на початку 1990-х рр. заклали теоретико-методологічні підвалини геральдичної практики у країнах пострадянського простору (Г. Введенський, М. Волковський, П. Канник, В. Соколов, М. Стародубцев та ін.). По-третє, це роботи, в яких здійснюються спроби теоретичного узагальнення масиву історичних даних та окреслюються тенденції і перспективи розвитку геральдичної справи у широкому значенні цього терміну (Г. Вілінбахов, І. Борисов, Е. Пчелов, І. Сметанніков, Н. Соболева, В. Соколов та ін.).

В Україні, на відміну від інших пострадянських країн, і, перед усім РФ, становлення теоретико-методологічних засад державного символотворення відбувалося без відчутної підтримки з боку держави. Проте, вже на початку 1990-х рр. силами ентузіастів було закладене наукове підґрунтя для відбудови вітчизняного символічного комплексу державної атрибуції. Сьогодні витоки гербо- та прапоротворення в Україні плідно досліджують В. Болгов, А. Гречило, Ю. Савчук, В. Сергейчук, В. Чепак, Г. Чепак та ін. Як складову відродження національних геральдичних традицій у незалежній Україні розглядають сучасний герботворчий процес у своїх публікаціях О. Братко-Кутинський, В. Бузало, Я. Дашкевич, І. Ситий, О. Сліпецький, М. Стародубцев, Є. Цвілих та ін. В свою чергу А. Гречило, Я. Іщенко, О. Лисниченко, В. Панченко, П. Стецюк та ін. активно досліджують не тільки проблеми, пов'язані із сучасним станом територіальної та муніципальної символіки України, але й намагаються окреслити новітні тенденції та перспективи вітчизняного герботворення. Самостійну групу складають праці, присвячені виявленню генетичного зв'язку історичної та сучасної символіки окремих територіальних утворень (А. Гречило, В. Кривенко, О. Кіменко, Ю. Савчук, В. Сибірцев, Ю. Терлецькій, О. Хаварівський та ін.). Цінний матеріал

щодо вивчення специфіки становлення новітніх геральдичних традицій в Україні містять збірки матеріалів наукових конференцій, що регулярно збираються у Львові та ін. містах країни.

Однак у переважній більшості дослідницьких праць процес символотворення розглянутий лише з позицій допоміжних історичних дисциплін: геральдики, вексилології, сфрагістики, уніформології тощо, а сучасні тенденції становлення та розвитку державної та регіональної символіки найчастіше аналізуються у контексті її відповідності до класичних канонів атрибуції. Однак, символіка – це не тільки формальний атрибут території. Державна символіка сьогодні може розглядатися як важливий компонент забезпечення духовного та політичного розвитку країни.

Спробуємо дослідити основні етапи становлення символічного суверенітету у молодих країнах, що виникли на теренах колишнього СРСР, і на досвіді держав Центральноазійського регіону та Казахстану визначити взаємообумовленість політичної та соціокультурної детермінант суспільного розвитку. Вирішення цього завдання дасть нам змогу досягти мети даного дослідження, яка полягає у виявленні особливостей символічної атрибуції державного суверенітету як чинника політичного розвитку.

Історики добре відомо, що у боротьбі за незалежність величезну роль завжди відіграють символи, які з проголошеннями суверенітету набувають статусу державних. Під державним символом ми пропонуємо розуміти встановлений конституцією або окремим законом особливий, історично сформований, відмінний розпізнавальний знак держави, якій уособлює її суверенітет та несе ідеологічне навантаження. Зазначимо, що кожний з символів державного суверенітету – прапор, герб, девіз та гімн, виконує свою особливу місію, а разом вони створюють цілісний семантичний текст, вплетений у дискурс політики. Як найбільш конкретизований ідеологічний маніфест універсальних засад національного та державницького світогляду, гімн доповнює метафоричність та інтерпретативність абстрактних символіформ прапору та гербу і разом з ними створює символічний атрибутивний комплекс держави, який набуває властивостей системності. Даний символічний комплекс атрибуції, будучи утворенням знакового характеру, трансформується разом із змінами духовних пріоритетів, ціннісних орієнтирів суспільства та відбиває системні перетворення у його політичній сфері, визначаючи траєкторію політичного розвитку.

Результати історико-політологічного аналізу державотворчих процесів на теренах колишнього СРСР дозволяють стверджувати, що першими актами, що отримали символічне значення на складному шляху вільного політичного самовизначення нових пострадянських держав та його конституційного закріплення стали Декларації про суверенітет та незалежність – стислі, змістовні документи, в яких закріплювалися основні принципові положення, що характеризували їхню незалежність та суверенітет, та, водночас, символізували прагнення народів увійти до кола демократичних держав світу. Подальшу траєкторію державотворчого процесу, визначали такі знакові події у його розвитку, як зміна офіційної назви країни, набуття нових символів державного суверенітету, прийняття Конституції.

В авангарді даних перетворень стояли країни Балтії, які першими серед радянських республік відмовилися від комуністичної символіки (Мамонтова, 2011, с. 131). Формування символічного комплексу атрибуції державного суверенітету країн цього регіону відбулося на основі повернення та легалізації геральдичної системи дорадянського міжвоєнного періоду з остаточною та одноставною відмовою від комуністичної символіки і може оцінюватися як поступальний процес, органічно вплетений у трансформаційні зміни системного характеру.

Процеси символічної атрибуції державного суверенітету колишніх радянських республік кавказького регіону можна охарактеризувати як такі, що відбувалися на тлі жвавої громадянської дискусії. Хоча у більшості випадків введення у обіг нових символів не спонукало на політичні перетворення, а лише закріплювало їх у громадянській символосфері країни.

Деяко інакше відбувалося атрибутивне закріплення незалежності у республіках Центральної Азії та Казахстані. Перш за все, у символах державного суверенітету нове, хоча і приховане, звучання отримала традиційна для даних територій мусульманська символіка.

Виходячи з того, що у країнах ісламського кола історично не було сформовано традицію символічної презентації суб'єктів соціально-політичних відносин на зразок європейських геральдичних знакових систем, історія герботворення у даному пострадянському регіоні де-факто починає відлік з радянських часів. Адже, остаточне формування національних держав на даній території в сучасних межах бере свій початок від 1920-х рр. Саме тому, зіткнувшись з необхідністю символічного самовизначення державного суверенітету, ново-посталі держави Центральної Азії, не маючи можливості звернутися

до історичних зразків, обрали шлях концептуального символотворення «з чистого аркуша».

Так, Республіка Узбекистан, проголосивши свій суверенітет 31 серпня 1991 р., активно приступила до створення власного символічного комплексу атрибуції. 18 листопада 1991 р. за результатами проведеного конкурсу Верховна Рада Республіки Узбекистан затвердила новий державний прапор («О Государственном флаге Республики Узбекистан»: Закон Республики Узбекистан от 18.11.1991). Зелено-синє-біла палітра та геральдичні знаки, що присутні на прапорі, тлумачяться офіційними узбецькими геральдистами так: синій колір – це символ вічного неба й води; білий – миру, побажання щасливої дороги, чистоти помислів і дій; зелений – колір природи, нового життя й родючості; червоний означає життєву силу. Місяць-молодик трактується як знак незалежності, зірки – як символ безхмарного неба, а кількість їх пов'язана з історичними традиціями й давнім сонячним календарем (Гречило, 2001, с. 140). Втім, беззаперечно, що під даним світським і досить поетичним описом приховані традиційні для мусульманського світу базові символи, як-то зелений колір, зірки, місяць-молодик тощо.

2 червня 1992 р. парламентом республіки було затверджено Державний герб РУ. Його семантика співзвучна палітрі державного прапора і побудована на традиційних для культури Узбекистану символах (птах Хумо з розгорнутими крилами, що вважається уособленням ідеї щастя й волелюбності, бавовна, пшениця) та водночас включає типові для мусульманської орнаменталістики знаки (восьмигранник, півмісяць, зірка). 10 грудня того ж року окремим законом було затверджено гімн РУ: «Вставай, моя вільна країна». Однак, не зважаючи на намагання офіційних фахівців відзначити нові атрибути суверенітету Узбекистану як оригінальні, впадає в очі генетичний зв'язок візуального рішення нової державної символіки із радянською геральдичною стилістикою.

В цілому слід відзначити, що символотворчій процес в даній країні не був актуалізований у широкій громадянській дискусії, а пройшов під патронатом держави, відтворюючи модель, більш характерну для політичної культури суспільства радянського зразка. Нові символи незалежності, не ставши суб'єктами політичного дискурсу, відіграли роль знаків, що лише зафіксували статус-кво.

Аналогічний сценарій символічного закріплення державності було відтворено і у Таджикистані. Проголосивши незалежність вже

після серпневих подій 1991 р. (9 вересня 1991 р.), країна повільно приступила до її оформлення у символічному полі. Першим змін зазнав гімн країни. З 1991 р. у його якості почала використовуватися авторська композиція «*Суруди мили*»¹. Втім, не зважаючи на те, що вже у листопаді 1991 року було оголошено конкурси на проекти нових державних символів, Таджикистан останнім серед колишніх союзних республік змінив прапор з радянською символікою. Закон «Про Державний герб і прапор Республіки Таджикистан» було ухвалено тільки 24 листопада 1992 р.

Загалом, при створенні нових символів Таджикистану авторська група керувалася принципами історизму та спадкоємності. Так, колористика прапора незалежного Таджикистану повторює кольорову гамму прапора Таджикиської СРСР. Згідно Положенню «Про державний Прапор Республіки Таджикистан» прапор являє собою «прямокутне полотнище, яке складається з трьох горизонтально розташованих смуг: червоної, білої та зеленої. На білій смузі, що розташована посередині і становить півтори ширини від інших кольорових смуг, на відстані половини довжини полотнища від древка зображені золотом стилізована корона і півкруг з семи зірок над нею». (Положення «Про державний Прапор Республіки Таджикистан» № 892 від 11 грудня 1999 р.).

На гербі 1992 р. був зображений золотий крилатий лев з персько-таджицької міфології в центрі бірюзового круга в золотих променях сонця, що сходить з-поза золотих гір зі срібними вершинами, обрамованого колосками пшениці, перевитими червоно-біло-зеленою стрічкою. Увінчувала композицію багатозначна зороастрійська емблема. Однак вже 28 грудня 1993 р. внаслідок політичного протистояння було ухвалено новий закон про державний герб країни, який дістав принципово інший вигляд. Складну езотеричну семантику змінила успадкована від радянської геральдичної традиції асоціативна символіка (бавовна, колосся, розгорнута книга, гірський обріс). Сьогодні правовий статус, прядок виготовлення та поводження з державним прапором, державним гербом Таджикистану регулюється Законом РТ № 254 від 12 травня 2008 р. «Про державні символи Республіки Таджикистан».

Аналогічна модель атрибутивного закріплення державного суверенітету, яку умовно можна назвати «символотворення з гори», була реалізована і у Туркменістані.

¹ З 7 вересня 1994 р. гімн «*Суруди мили*» було затверджено у новій редакції Законом Республіки Таджикистан №1074.

Проголосивши незалежність наприкінці жовтня 1991 р., Туркменія приступила до відтворення її у символах ідеї новознайденної державності. 19 лютого 1992 року Верховна Рада Туркменістану ухвалила закони про державний герб і державний прапор. Нові символи опрацювала авторська група. З її подачі, складна семантика нових знаків тлумачиться таким чином: «зелений колір пов'язується із згадками про прапори тюркських народів ще з часів походів Олександра Македонського в Центральну Азію, білий уособлює світло і добро. П'ять променів зірки означають п'ять основ світобудови – тверду, газоподібну, рідку, кристалічну й плазму; п'ять зірок – п'ять основних умов існування життя на землі – світло, звук, нюх, дотик, почуття міри; поєднання зірок з місяцем-молодиком – надії народу на світле майбуття. П'ять основних килимових орнаментів – гелів (салорський, йомудський, ерсаринський, гокланський і огурджадинський) – відображають єдність усіх туркменських племен. «Кінь-мрія» ахалтекинської породи є національною гордістю Туркменії» (Гречило, 2001, с. 139).

12 грудня 1995 р. Генеральна асамблея ООН ухвалила резолюцію про нейтралітет Туркменістану. Щоб відобразити цей статус держави, 30 січня 1997 р. президентським декретом внесені зміни в прапор – під зображенням килимових елів додано дві білі оливкові гілочки. 24 січня 2001 р. за новим законом «Про державний прапор Туркменістану» від 24.01.2001 р. № 57-II державний прапор дістав співвідношення ширини до довжини 2:3 (вкорочено зелене поле з вільного краю).

Останнім серед тріади державних символів у офіційний обіг було введено гімн. «Державний гімн незалежного, нейтрального Туркменістану» було створено колективом авторів у 1996 р. Після кончини беззмінного лідера країни Туркменбаші у грудні 2008 р. у «Відомостях Меджлісу» був оприлюднений закон щодо нової версії гімну, де ім'я С. Ніязова замінюється на слово «народ».

Досить пізно приступила до символічного оформлення свого суверенітету Киргизія. 31 серпня 1991 р. було проголошено незалежність республіки. 5 травня 1993 р. прийнята перша Конституція країни і офіційно змінена її назва. Згідно фонетичного строю киргизької мови російськомовний варіант «*Киргизия*» поступився місцем «*Кыргызстану*».

Питання набуття нової державної символіки було підняте відразу ж з проголошенням незалежності. Після гарячої дискусії, навколо того, яким повинен бути прапор новопосталої країни, 3 березня 1992 р.

Верховна Рада Республіки Киргизстан ухвалила спеціальну постанову, яка визначала: «Державним прапором Республіки Киргизстан є прапор з червоного полотнища, у центрі якого розміщений круглий сонячний диск, від якого рівномірно розходяться сорок променів золотистого кольору, із розміщеним усередині сонячного диска зображенням тундюка киргизької юрти червоного кольору» («О Государственном флаге Республики Кыргызстан»: Постановление Верховного Совета Республики Кыргызстан от 6 марта 1992 г.).

Відмітимо, що серед альтернативних варіантів розглядався проект синьо-червоно-зеленого прапора з білими проміжними смужками. Адже найбільш спірною виявилася червона барва полотнища. Проте аргументом на користь варіанту, підтриманому керівництвом країни, став національний героїчний епос «Манас», де згадуються багрянні прапори. Сонце символізує розквіт, щастя, мир. Сорок променів уособлюють сорок киргизьких племен. Тундюк означає основу життя, домашнє вогнище, єдність і злагоду. В цілому зазначимо, що серед прапорів країн центральноазійського регіону саме новий прапор Киргизії найбільше відповідає азійській вексілологічній традиції.

Новий «Національний гімн Киргизстану» було ухвалено на законодавчому рівні 18 грудня 1992 р.

І тільки 14 січня 1994 р. постановою Жогорку Кинеш (Верховної Ради) Киргизької Республіки було затверджено Державний герб. Він став результатом роботи авторського колективу і уявляв собою «герб із зображенням: білого сокола з розгорнутими крилами, розміщеного в центрі синього круга в білому обрамленні, й розташованих на задньому плані озера, відрогів Ала-Тоо і сонця, що сходить, з променями золотистого кольору; розміщених обабіч стебел бавовнику й пшеничних колосків; з написом «Кыргыз», поданим у верхній частині, й написом «Республикасы», розташованим у нижній частині» (Герб Киргизстану, 1995, с. 9).

Найбільш активний пошук форм нової символічної презентації державного суверенітету країн даного регіону розгорнувся у республіці Казахстан.

10 грудня 1991 р. Казахська РСР була перейменована на Республіку Казахстан. А 16 грудня 1991 р. Казахстан проголошує свою незалежність.

Після розпаду СРСР у Казахстані було оголошено конкурси на проекти нових державних символів на які надійшло 453 варіанти прапора й 245 ескізів герба [4, с. 136]. 4 червня 1992 р. Верховна Рада

Республіки Казахстан затвердила закони про державний герб і прапор. У статті 3 закону про герб зазначається: «Державний герб Республіки Казахстан становить собою зображення шанирака (верхня вільна частина юрти) на блакитному фоні, від якого в усі боки як сонячні промені розходяться у́ки (опори) в обрамуванні крил міфічних коней. У верхній частині герба – п'ятипроменева зірка, у нижній частині – напис «Казахстан». У кольоровому зображенні Державний герб Республіки Казахстан двох кольорів – золота і блакитного» («О гербе Республики Казахстан»: Закон Республики Казахстан от 4 июня 1992 г. Закон РК).

Згідно зі статтею 3 закону про прапор, Державний прапор Республіки Казахстан становить собою прямокутне полотнище блакитного кольору із зображенням у його центрі сонця з променями, під яким летить орел. Біля древка – вертикальна смуга з національним орнаментом. Зображення сонця, променів, орла й орнаменту – кольору золота. Співвідношення ширини прапора до його довжини – 1:2» («О Государственном флаге Республики Казахстан»: Закон Республики Казахстан от 4 июня 1992 г.). Ці символи також зафіксовані указом президента Республіки Казахстан, що має силу конституційного закону від 24 січня 1996 року №2797 «Про державні символи Республіки Казахстан».

Аналогічно йшов процес набуття нової музичної емблеми держави. На початку 1992 р. було оголошено конкурс на написання музики та слів для гімну Казахстану. Однак у процесі обговорення багаточислених пропозицій було вирішено залишити музику гімну Казахської РСР, змінивши з нагоди нових історичних реалій лише його текст («О государственном гимне Республики Казахстан»: Закон Республики Казахстан от 4 июня 1992 г.). Однак 7 січня 2006 р. Казахстан отримав новий Державний гімн. Ним стала популярна ще з 1950-х років пісня «Мій Казахстан», змінена відповідно до статусу державного гімну. Оскільки поправки до тексту були внесені Президентом Казахстану Н. Назарбаєвим, він офіційно указується як співавтор тексту («О государственных символах»: Конституционный Закон Республики Казахстан от 24 января 1996 г. № 2797 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.01.2006)).

Усе вищезазначене свідчить, що, символічний комплекс атрибуції Республіки Казахстан є результатом комплексної колективної праці, що наочно відбилося на його концептуальних засадах та естетичних проявах.

Висновки. Узагальнюючи огляд Центральноазійського регіону у контексті предмету нашого дослідження відзначимо, що формування символічних комплексів атрибуції на його теренах йшло за моделлю «згори». При цьому, явившись результатом авторських розробок, нові символи державного суверенітету у повній мірі зберегли вірність радянській геральдичній стилістиці. Таким чином, державне символотворення у республіках Центральної Азії та Казахстані не стало детонатором системних змін, а лише їх відбиттям.

Якщо на пострадянському просторі сформувалися символічні комплекси атрибуції, які за формою та семантичним навантаженням можна віднести до таких, що спираються або на повернення державної символіки дорадянського періоду (країни Балтії, РФ (частково)), або на національну символіку та республіканські символи повоєнного періоду (країни Кавказу та Закавказзя, Молдова (частково)), або на часткову реанімацію радянської геральдичної стилістики (РФ, Білорусь), то у країнах Центральної Азії та Казахстані основу символічних комплексів атрибуції державного суверенітету стали штучні символи – авторські доробки.

На відміну від решти колишніх радянських республік, де символіка найчастіше відігравала роль каталізатора (країни Балтії, Молдова) або індикатора політичних перетворень (республіки Кавказу та Закавказзя), згідно із функціональним навантаженням у процесах політичного розвитку, символічні комплекси атрибуції державного суверенітету країн Центральної Азії та Казахстану можна віднести до таких, що будуються на символах-фіксаторах, які виступають у якості віддзеркалювачів вже здійснених системних змін. Така модель формування символічного комплексу атрибуції передбачає, перш за все, покладання на державну символіку функції легітимації новопосталого політичного режиму авторитарного характеру. Дане спостереження цілком підтверджується вектором політичного розвитку більшості країн даного регіону, який залишається незмінним протягом останніх десятиліть.

Література:

Герб Киргизстану (1995): Знак (9), 9.

Гречило А. (2001). Символи нових незалежних держав. *Пам'ятки України: Історія та культура*, 4, 135-141.

Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. (1993). *Малороссийский гербовник. С рисунками Егора Нарбута. (Репринтное издание 1914г.)*. Киев, Лыбидь.

Мамонтова Е. В. (2011). Місце та роль символіки у державотворчому процесі: досвід країн Балтії. *Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*, Дніпропетровськ, 5(79), 131–134.

О гербе Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 4 июня 1992 г. *Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан*, 1992, № 10, Ст. 262.

О государственном гимне Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 4 июня 1992 г. *Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан*, 1992, № 10, Ст. 264.

О Государственном флаге Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 4 июня 1992 г. *Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан*, 1992, № 10, Ст. 260.

О Государственном флаге Республики Кыргызстан: Постановление Верховного Совета Республики Кыргызстан. *Слово Кыргызстана*, 1992, 6 мар., С. 1.

О Государственном Флаге Республики Таджикистан: Положение № 892 от 11 декабря 1999 года. <<http://www.prezident.tj/rus/>>.

О Государственном флаге Республики Узбекистан. Закон Республики Узбекистан. *Правда Востока*, 1991, 27 нояб., С. 1.

О государственном флаге Туркменистана. Закон Туркменистана от 24 января 2001 г. № 57-П.: *Ведомости Меджлиса Туркменистана*, 1 января–31 марта 2001 года, 28–29.

О государственных символах Республики Таджикистан: Закон РТ № 254 от 12 мая 2007 г. <<http://www.prezident.tj/rus/>>.

О государственных символах: Конституционный Закон Республики Казахстан от 24 января 1996 г. № 2797 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.01.2006). <https://www.stat.kz/gos.../zakon_simvoli.aspx>.

References:

Gerb Ky`rgy`zstanu [State Emblem of Kyrgyzstan] (1995). *Znak* (9), 9. [in Ukrainian].

Grechy`lo A. (2001). *Sy`mvoly` novy`x nezalezhny`x derzhav* [Symbols of new independent states]. *Pam`yatky` Ukrayiny`: Istoriya ta kul`tura* [Sights of Ukraine: History and culture], 4, 135–141. [in Ukrainian].

Lukomsky`j V. K., Modzalevsky`j V. L. (1993). *Malorossy`jsky`j gerbovny`k. S ry`sunkamy` Egora Narbuta. (Repry`ntnoe y`zdany`e1914g.)* [Little Russian

coat of arms. With pictures of Yegor Narbut (reprint 1914)]. Ky`ev, Lyby`d`. [in Russian].

Mamontova E. V. (2011). *Misce ta rol` sy`mvoliky` u derzhavotvorchomu procesi: dosvid krayin Baltiyi* [The place and role of symbols in the state-building process: the experience of the Baltic States]. *Grani: naukovo-teorety`chny`j i gromads`ko-polity`chny`j al`manax* [Grani: a scientific-theoretical and socio-political almanac]. Dnipropetrovs`k, 5(79), 131–134. [in Ukrainian].

O gerbe Respubly`ky` Kazaxstan: Zakon Respubly`ky` Kazaxstan ot 4 y`yunya 1992 g.* [On the State Emblem of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of Kazakhstan dated June 4, 1992]. *Vedomosty` Verxovnogo Soveta Respubly`ky` Kazaxstan [Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan], 1992, #10, St. 262. [in Russian].

O Gosudarstvennom flage Respubly`ky` Kazaxstan: Zakon Respubly`ky` Kazaxstan ot 4 y`yunya 1992 g.* [On the National Flag of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of Kazakhstan dated June 4, 1992]. *Vedomosty` Verxovnogo Soveta Respubly`ky` Kazaxstan [Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan], 1992, 10, St. 260. [in Russian].

O Gosudarstvennom flage Respubly`ky` Kyrgyzstan: Postanovleny`e Verxovnogo Soveta Respubly`ky` Kyrgyzstan [On the National Flag of the Republic of Kyrgyzstan: Resolution of the Supreme Council of the Republic of Kyrgyzstan]. *Slovo Kyrgyzstana* [Kyrgyzstan word], 1992, 6 mar. S. 1. [in Russian].

O Gosudarstvennom Flage Respubly`ky` Tadzhikystan: Polozheny`e # 892 ot 11 dekabrya 1999 goda [On the State Flag of the Republic of Tajikistan: Regulation No. 892 of December 11, 1999]. <<http://www.prezident.tj/rus/>>. [in Russian].

O Gosudarstvennom flage Respubly`ky` Uzbekystan: Zakon Respubly`ky` Uzbekystan [On the State Flag of the Republic of Uzbekistan. Law of the Republic of Uzbekistan]. *Pravda Vostoka* [Truth of the East], 1991, 27 novemb., S. 1. [in Russian].

O gosudarstvennom flage Turkmeny`stana: Zakon Turkmeny`stana ot 24 yanvary 2001 g. # 57-II. [On the national flag of Turkmenistan. Law of Turkmenistan of January 24, 2001 No. 57-II.]. *Vedomosty` Medzhly`sa Turkmeny`stana* [Vedomosti of the Mejlis of Turkmenistan], 1 yanvary 31 marta 2001 goda, str. 28–29. [in Russian].

O gosudarstvennom gy'mne Respubly'ky` Kazaxstan: Zakon Respubly'ky` Kazaxstan ot 4 y`unya 1992 g.* [On the national anthem of the Republic of Kazakhstan: Law of the Republic of Kazakhstan dated June 4, 1992]. *Vedomosty` Verxovnogo Soveta Respubly'ky` Kazaxstan [Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan], 1992, # 10, St. 264. [in Russian].

O gosudarstvennykh sy'mvolax Respubly'ky` Tadzhy'ky`stan: Zakon # 254 ot 12 maya 2007 g. [On State Symbols of the Republic of Tajikistan: Law of RT No. 254 of May 12, 2007]. <<http://www.prezident.tj/rus/>>. [in Russian].

O gosudarstvennykh sy'mvolax: Konsty`tucy`onnyj Zakon Respubly'ky` Kazaxstan ot 24 yanvarya 1996 g. # 2797 (s y`zmeneny`yamy` y` dopolneny`yamy` po sostoyany`yu na 07.01.2006) [On State Symbols: Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated January 24, 1996 No. 2797 (as amended as of January 7, 2006)]. <https://www.stat.kz/gos.../zakon_simvoli.aspx>. [in Russian].

Анотація

Мамонтова Е. В. Державна символіка як індикатор політичного розвитку (на прикладі країн центральної Азії та Казахстану). – Стаття.

Визначаються місце та роль державної символіки у процесах державотворення. На прикладі країн Центральної Азії та Казахстану досліджуються основні етапи становлення символічного суверенітету у молодих країнах, що виникли на теренах колишнього СРСР, і, на основі означення та співставлення їх характерних особливостей, виявляється взаємообумовленість політичної та соціокультурної детермінант суспільного розвитку.

Ключові слова: державна символіка, державотворення, політичний розвиток, суверенітет, Центральна Азія, Казахстан.